

Bibelöversättningar till nordsamiska

INTRODUKTION

Jag skall i denna artikel beskriva och utvärdera några språkliga aspekter av den senaste bibelöversättningen till nordsamiska från 2019 (här kallad *Biibbal* 2019) i förhållande till den första fullständiga bibelöversättningen till nordsamiska från 1895 (här kallad *Bibal* 1895). Jag kommer först att ge en kort översikt över tidigare översättningar av religiösa skrifter till samiska. Sedan beskriver jag kort arbetet med den första bibelöversättningen till nordsamiska 1895 och arbetet med översättningen från 2019. Därefter diskuterar jag några av de språkliga aspekterna av både *Bibal* 1895 och *Biibbal* 2019. Syftet med bibelöversättningen *Biibbal* 2019 var att den skulle översättas utifrån grundtexterna och att Bibeln skulle ”ha ett naturligt och flytande modernt samiskt språk.”¹ Jag begränsar mig här till del 2 av denna målsättning, nämligen att diskutera det språkliga resultatet av översättningen som en samisk text.

Användningen av ord och namn diskuteras, men huvudvikten ligger på syntax eftersom kritiken mot språket i *Bibal* 1895 huvudsakligen

har handlat om användningen av ord i meningar. Jag kommer att belysa med exempel några sidor av dessa två mycket viktiga dokument för användning av nordsamiska både tidigare och nu. Själv har jag deltagit som konsult under arbetet med *Biibbal* 2019, särskilt i slutfasen, men det är naturligtvis översättarna som har bestämt den slutliga språkformen. Detta är dock inte avsett som en oberoende bedömning, utan som ett bidrag till information om samiska bibelöversättningar. Presentationen här baseras delvis på mitt inlägg vid seminariet i augusti 2019 i Guovdageaidnu (Kautokeino), Norge där *Biibbal* 2019 presenterades för allmänheten.

Samiska språk talas i Finland, Norge, Sverige och Ryssland. Dialekterna är traditionellt indelade i nio grupper eller nio samiska språk från Kolahalvön i öster till Røros i Norge och Idre i Sverige i väster: tersamiska, kildinsamiska, skoltsamiska, enaresamiska, nordsamiska, lulesamiska, pitesamiska, umesamiska och sydsamiska.² Flera samiska språk är utdöda. År 2003 dog den sista talaren av akkallasamiska på Kolahalvön. I Finland talas nordsamiska,

enaresamiska och skoltsamiska. Dialekter som ligger geografiskt långt ifrån varandra är inte begripliga för varandra, medan talare av närliggande dialekter vanligtvis kan förstå varandra. Antalet samer varierar i officiella källor mellan 50 000 och 80 000. Det verkliga antalet samer kan vara större, men antalet samisktalande är betydligt mindre på grund av nationalstaternas assimileringspolitik under lång tid. Kanske bara 30% av alla samer kan tala samiska idag. Pekka Sammallahti har beräknat antalet talare av nordsamiska till cirka 2000 i Finland, 5000 i Sverige och 10 000 i Norge.³ Det finns inga helt säkra siffror om antalet samer eller samisktalande. En bra översikt över samiska språk med litteraturreferenser finns på Wikipedia's websida *Samiska*.⁴ De mest omfattande beskrivningarna av nordsamiska finns i Konrad Nielsens klassiska grammatik⁵ och i Klaus P. Nickels och Pekka Sammallahtis mer moderna grammatik.⁶

RELIGIÖSA SKRIFTER PÅ SAMISKA FRAM TILL NU

Den första boken på samiska trycktes i Sverige 1619 med titeln *ABC Book på Lappesko Tungomål*. Med kyrkans handbok *Manuale Laponicum* från 1648, som också trycktes i Sverige, började översättningsarbetet på allvar. Språket i *Manuale Laponicum* var avsett att inkludera så många av dialekterna som möjligt, men boken lyckades inte skapa ett gemensamt skriftspråk för alla samiska språk, också för att översättningen var mycket bristfällig. På 1700-talet försökte man i Sverige igen komma överens om ett gemensamt skriftspråk för samer. År 1755 trycktes prästen Pehr Fjellströms översättning av Nya testamentet och 1811 hela bibeln, *Tat ailes tjalog* (Den heliga Skriften), på ”det sydlapska bokspråket”, vilket också mest var Fjellströms verk. Språket var inte begripligt för samerna längre norrut. Och även om språkformen

kallades ”det sydlapska bokspråket”, var det i själva verket närmast umesamiska med många ord från andra dialekter inom det pitesamiska och till viss del också lulesamiska området. För sydsamer måste det ha varit obegripligt.

Som del av Thomas von Westens missionsarbete i Norge översattes många skrifter till nordsamiska och en del trycktes också, såsom Luthers lilla katekes från 1728 översatt av Morten Lund. En annan av von Westens medarbetare, Knud Leem, blev den första professorn i samiska. Han lade grunden för ett nordsamiskt bokspråk. Publikationer på nordsamiska blev dominerande bland de religiösa skrifterna i Norge fram till slutet av 1900-talet. I Finland översattes delar av Matteusevangeliet till nordsamiska av prästen i Ohcejohka (Utsjoki), Jaakko Fellman, och trycktes 1825. Nästa präst i Ohcejohka (Utsjoki) var Anders Andelin som översatte och lät trycka flera skrifter på nordsamiska. 1859 trycktes en ABC-bok och katekes på enaresamiska. Matteusevangeliet publicerades på kildinsamiska 1878 och på skoltsamiska 1884.⁷

Publikationer författade av Lars Levi Læstadius i mitten av 1800-talet hade lulesamiska som grund för ett bokspråk, som på ett vilseledande sätt kallades ”nordlapska bokspråket” i Sverige, men som inte var nordsamiska och inte heller ren lulesamiska. Ett dussin publikationer trycktes på detta skriftspråk. Ett rent lulesamiskt skriftspråk utvecklades av K. B.

1 Kjølaas 1995, 109.

2 Sammallahti 1998, 6.

3 Sammallahti 1998, 1.

4 Samiska. <https://sv.wikipedia.org/wiki/Samiska> (läst 15.3.2021).

5 Nielsen 1979.

6 Nickel & Sammallahti 2011.

7 Korhonen 1981, 65.

Wiklund i Sverige och 1903 trycktes Nya testamentet på detta skriftspråk. Det tog tid innan mer publicerades på lulesamiska. År 2000 översattes Nya testamentet igen och trycktes med titeln *Ådå testamennta* med den gemensamma stavningen för lulesamiska som Nordiska Samerådets språknämnd hade utvecklat på 1970- och 1980-talet.

I Norge fortsatte man fokusera på nord-samiska under 1700-talet och ett stort antal bibeltexter översattes⁸. Inte ens Knut Leem, som från 1752 arbetade vid Seminarium Lapponicum i Trondheim, med sydsamer i grannskapet, visade något intresse för sydsamiska. Som ett resultat av prästen Niels Vibe Stockfleths arbete översattes och trycktes hela Nya testamentet 1840, också det på nordsamiska. Stockfleth var också lärare i samiska och finska vid universitetet i Oslo. Han använde en stavning som han hade utvecklat i samarbete med den berömda danska lingvisten Rasmus Rask. Han introducerade de så kallade ”samiska bokstäverna” (đ, č, š, ž etc.) i nordsamisk stavning, som sedan dess har använts i sex stavningsnormer i Norge, Finland och Sverige.

BIBELÖVERSÄTTNINGARNA TILL NORDSAMISKA 1895 OCH 2019

År 1874 blev Jens Andreas Friis, som bland annat hade varit student hos Elias Lönnrot i Finland, professor i samiska och finska i Oslo. Friis hade utvecklat en stavning för nordsamiska som var mer konsekvent än Stockfleths stavning. Han fick i uppdrag av Det Norske Bibelselskapet att revidera Stockfleths översättning av Nya testamentet. Friis etablerade samarbete med Lars Jakobsen Hætta, som hade dömts till döden för sitt deltagande i upproret mot kyrkan och myndigheterna i Kautokeino 1852, men blivit benådad på grund av sin unga ålder. Han satt i fängelse vid Akershus fästning i Oslo när Friis kom i kontakt med honom.

Det visade sig vara ett bra val. Den språkliga grunden för översättningen av *Bibal* 1895 lades i huvudsak av Lars Hætta. Han satt ensam i Guovdageaidnu (Kautokeino) och översatte medan Jens Andreas Friis, Just K. Qvigstad, som så småningom blev en berömd forskare inom samiska språk och samisk kultur, och biskop Johannes N. Skaar gjorde revisionsarbetet. Lars Hætta översatte från norska översättningar, som i sin tur präglades av danska översättningar. Dessa byggde på en noggrann ord-för-ord återgivning av de hebreiska och grekiska bibeltexterna. Lars Hætta instruerades att översätta i samma anda från norskt bokmål.⁹ Han påverkades naturligtvis också av Stockfleths översättning av Nya testamentet. Han fick också använda den finska bibelöversättningen eftersom han behärskade finska mycket väl och kände också det finska bibelspråket. Finska var ett nästan heligt språk inom den laestadianska rörelsen som Lars Hætta tillhörde. Eftersom han skulle basera översättningen på den norska texten, kan man förstå att respekten för Guds ord lätt kunde leda till språklig kopiering av även den språkliga formen för att inte göra misstag. Just Qvigstad konstaterade redan då i en bedömning av Lars Hættas översättningar av texter i Gamla testamentet att Hætta ”har oversat for ordret.”¹⁰

År 1895 trycktes hela bibeln i 1500 exemplar. Språket i *Bibal* 1895 fick en enormt hög status. De bibliska texternas språk, kallad *Friis-rättstavningen*, användes i psalmboken, Luthers postilla och i tidningen *Nuorttanaste*. Friis’ efterträdare på professuren i Oslo, Konrad Nielsen, som utarbetade både en grammatik och en stor ordbok baserad på en ortografi som var mer fonemisk än Friis’ skriftspråk (*Nielsen-rättstavningen*), översatte också några texter för kyrkans användning.

I Finland hade Paavo Ravila utvecklat en nordsamisk stavning på 1930-talet. Den reviderade Erkki Itkonen på 1940-talet. Han dis-

kuterade också med sina kollegor i Norge och Sverige möjligheten till en gemensam stavning för nordsamiska, men ingen lösning hittades. Knut Bergsland från Norge och Israel Ruong från Sverige utvecklade en annan stavning för användning i Norge och Sverige (*Ruong/Bergsland-stavningen*) som användes under perioden 1951–1979.

1978 introducerades en ny gemensam nord-samisk stavning som utarbetades av Samiska språknämnden (som utsågs av Nordiska same-rådet 1971) i Norge, Sverige och Finland. Äntligen hade en gammal dröm om ett gemensamt skriftspråk för nordsamiska gått i uppfyllelse. Och det var naturligt att planera en ny utgåva av Bibeln på detta skriftspråk. Den första planen var att skriva om (transkribera) Bibeln till den nya stavningen. Men efter en del överläggningar började Det norske bibelselskap år 1986 arbeta med en helt ny översättning av hela Bibeln. Det slutfördes 2019. Målet var alltså inte bara att ändra stavningen, utan att översätta från grundtexterna och ”att få ett naturligt och flytande modernt samiskt språk”.¹¹ Översättningen från 2019 hade översättningar till norska från 1978 som grund,¹² men även bibelöversättningen till svenska (*Bibel 2000*) och bibelöversättningarna till finska från 1938 och 1992 användes som referens enligt uppgifter från Det Norske Bibelselskap.

Översättningsarbetet utfördes som ett nordiskt projekt under ledning av Det Norske Bibelselskapet. Centrala personer som översättare var Nils Jernsletten, Tuomas Magga, Britt Rajala, Berit Anne Bals Baal, Nils Øivind Helander, Helena Valkeapää, Inga Ravna Eira, Karina Vuolab-Lohi, Marit Kirsten Guttorm, Samuli Aikio, Janne Aikio och Anders J. Sara. Teologiska rådgivare var Helge Almås (teologisk huvudkonsult), Per Oskar Kjølaas, Øystein Skille, Arvid Nergård, Antti Kähkönen, Arto Seppänen, Marta Høyland Lavik och Gunnar

Jonstad. Språkkonsulter var Ravdna Turi Henriksen, Else Turi, Nils Øivind Helander, Pekka Sammallahti, Mikael Svonni, Berit Frøydis Svingeng och Ole Henrik Magga. Seppo Sipilä och David J. Clark var översättningskonsulter. Man samarbetade med anställda i församlingarna i samiska områden och med anställda vid Samisk kirkeråd i Norge. Jernsletten, Kjølaas och Skille har också varit projektledare i de första faserna av arbetet. Hans-Olav Mørk vid Bibelsällskapets administration var administrativ projektledare i den sista fasen.

NÅGRA SPRÅKLIGA ASPEKTER AV ÖVERSÄTTNINGARNA FRÅN 1895 OCH 2019

Att översätta till minoritetsspråk som har använts lite i skriftlig form, är svårt. Som känt utvecklas språket genom användning. Trots att nordsamiska har varit ett ämne i grundskolan sedan 1970-talet är användningen av språket begränsat – särskilt i skriftlig form. Jag kommer att illustrera med exempel hur översättarna av *Bibal* 1895 och *Biibbal* 2019 har hanterat utmaningarna inom morfologi (namn och terminologi) och syntax.

Morfologi: Ord och namn

I *Bibal* 1895 används naturligtvis ord och termer som fans i nordsamiskan före 1895 såsom *eallit* ’live’, *jápmi* ’leva’, *oažži* ’kött, kropp’, *váibmu* ’hjärta’, *oaivi* ’huvud, ledare’, *vuoigŋa* ’ande’, *varra* ’blod’, *čállit* ’skriva’, *ballat* ’frukta’ av vilka vissa har förkristen tro som grund, såsom *Ipmil* ’gud’ (fi. *jumala*) och *bassi* ’helig’ (fi. *pyhä*). Dessutom har många ord kommit från

8 Kjølaas 1995, 49–50

9 Kjølaas 1995, 75.

10 Kjølaas 1995, 89.

11 Kjølaas 1995, 109.

12 Kjølaas 1995, 102.

eller via finskan såsom t.ex. *báhkkin* 'hedning' (< fi. *pakana* < russ.), *báhkkon* 'bud(ord)' (< fi. *pakko*), *báimman* 'herde' (< fi. *paimen*), *siellu* 'själ' (< fi. *sielu* < nordisk), *ávdugas* 'salig' (< fi. *autuas* < nordisk), *beastit* 'frälsa, befria' (< fi. *päästä*), *oskut* 'tro' (< fi. *uskoa*), *vealgi* 'skuld' (< fi. *velka*) och många fler. Ord lånade från nordiskan är *engel* 'ängel' (< engel), *oaffar* 'offer' (< offer), *riika* 'rike' (< rike), *ruossa* 'kors' (< kors), *urttas* 'rot' (< urt), och flera andra. Många av dessa ord var säkert kända för nordsamisktalande före 1895, men deras användning i Bibeln befäste deras ställning i vardagsspråket. Ett antal termer för både konkreta och abstrakta begrepp som fick språklig form i *Bibal* 1895, har inkluderats i vardagsspråket. Till exempel är substantiv med suffixet *-vuohta* väldigt talrika, såsom *agálašvuohta* 'evighet', *gomuvuohta* 'himmelsk valv', *oasehisvuohta* 'olycka', *gierdavašvuohta* 'tålmod', *behtolašvuohta* 'falskhet', *gulolašvuohta* 'lydnad', *váibmoláđisvuohta* 'barmhärtighet'.

Ett av de svåra begreppen som Lars Hætta måste ha haft problem med, är ordet *törnbuske*. Han översatte den med *bastilislátnjá* ('törnig ung björk', fi. *piikkipensas*) som används också i *Biibbal* 2019 liksom de flesta andra termer som används i *Bibal* 1895. I allmänhet har *Biibbal* 2019 få nya termer i förhållande till *Bibal* 1895, vilket är mycket värdefullt för dem som är vana vid att läsa den gamla bibeln. En av de få nya termerna är *šattus* 'grönsak, frukt' som är en mer exakt term än *šaddu* i *Bibal* 1895 vilket betyder 'växt, tillväxt, frukt, gröda'.

Medan sammansatta substantiv som *guollemuorra* 'fiskespade', *vearroдахku* 'brottslighet', *vuosteluohkká* 'uppforsbacke', *gidđadálvi* 'vårvinter' antagligen har använts på samiska sedan urminnes tider, verkar sammansatta verb å andra sidan inte ha någon bred eller lång tradition på samiska. I *Bibal* 1895 är de ganska vanliga till följd av direkt översättning av sammansatta verb såsom *russiinávlet* (till kors+spika fast)

'korsfäste', *buessivdnidit* (väl+signa) 'välsigna', *bajásčuožžilit* (upp+stå) 'uppstå, uppstå från de döda', *bassindahkat* (som hellig+göra) 'helga' och *badjelduolbmat* (över+träda) 'överträda' och många andra. Många av dessa ord har blivit en del av vardagsspråket. I *Biibbal* 2019 har sammansatta verb även översatts på andra sätt. Ordet *bajásdahkat* 'resa, uppföra' har till exempel ersatts med *cegget* 'resa'.

Namnen i Bibeln hade redan i *Bibal* 1895 stor utsträckning i samma form som på norska, som *Adam*, *Eva*, *Moses*, *Johannes*, *Jesus*, *Paulus* och andra. Denna tradition har följts upp i *Biibbal* 2019 så att namnformerna för det mesta överensstämmer med dem som används i norska, finska¹³ och svenska bibelöversättningar¹⁴, som i sin tur liknar varandra, med några avvikelser som till exempel *Esekiel/Hesekiel* och *Pietari/Peter/Peter*. I den finska översättningen från 1992 markeras dock vokallängden som i *Mooses* och *Juudas* enligt finskans stavningssätt. De flesta samisktalande känner väl till namnformerna såsom namnen stavas i bibelöversättningarna på majoritetsspråken. Namn kan vara svåra att översätta i verklig mening, men de kan anpassas till det språk man översätter till. Pekka Sammallahti nämner nio nordsamiska namnformer som alla motsvarar namnformen *Johan*.¹⁵ Därför är det ett bra val när man i *Biibbal* 2019 använder namn som är entydiga och väl kända för bibelläsare från tidigare. I översättningen av bibliska texter till sydsamiska har man å andra sidan använt namnformer från sydsamisk tradition, såsom *Daana* (Daniel), *Saake* (Sakarja), *Meehte* (Matteus), *Jáhha* (Johannes), *Jaahke* (Jakob), *Jåávna* (Jonas), *Maahka* (Mika) eller baserat namnformer på de ursprungliga källspråken, särskilt hebreiska, som i *Bet-lehem*, *Samu-el*, *Eseki-el* och *Jo-el*.¹⁶

Översättarna av *Biibbal* 2019 har först och främst haft avgörande hjälp från *Bibal* 1895 när det gäller terminologi och namn. De har

inte behövt införa många helt nya termer som bibelläsare skulle reagera på. Mycket få nya ord som man inte kände till i *Bibal* 1895 har använts i *Biibbal* 2019. Översättarna har själva gjort goda val av ord, särskilt i användningen av namnformer.

Användning av ord i meningar

Genom att jämföra exempel från *Bibal* 1895 med exempel från *Biibbal* 2019 och jämföra dem med översättningarna till norska respektive finska hoppas jag kunna visa om *Biibbal* 2019 är en bättre eller sämre översättning än *Bibal* 1895 när det gäller syntax. Bedömningen utgår från standardläroböcker i nordsamiska som Konrad Nielsens grammatik,¹⁷ Nickel och Sammallahtis grammatik,¹⁸ egen forskning i nordsamisk syntax, erfarenheter från undervisning i nordsamiska, samisk språkvård och användning av nordsamiska inom politik, kyrkoliv och forskning. De mest uppenbara skillnaderna mellan norsk och samisk satsstruktur är till exempel artiklar, ordföljd, användning av kasus och användning av hjälpverb. Även andra skillnader utgör utmaningar för översättare. Citaten från *Bibal* 1895 listas i den vänstra kolumnen tillsammans med en motsvarande översättning till norska (bokmål) från 2011¹⁹ eller översättningen från 1930²⁰ (i texten märkt ”1930”). Citaten från *Biibbal* 2019 listas till höger tillsammans med motsvarande text i bibelöversättningen till finska från 1992. Mina egna översättningar är märkta ’ – ’. Hänvisning till Bibeln står längst ner.

Ordföljd

I de skandinaviska språken är ordens ordning viktig. En av reglerna för ordföljden är att om meningen börjar med något annat än subjekt eller verbuttryck, måste ordningen mellan subjekt och verbuttryck ändras (omvänd ordföljd): *Jag kommer imorgon* <-> *I morgon kommer jag* (* *I*

morgon jag kommer). Naturligtvis gäller denna regel inte i samiska (och inte i finska), men översättningen i *Bibal* 1895 följer ofta ordföljden i norska ord för ord:

Bibal 1895	Biibbal 2019
Go Josef oini su vieljaides, de dovdai son sin	Go Josef oinnii vieljaidis, de son dovddai sin
Da Josef så brødrene sine, kjente han dem igjen	Nähdessään veljensä Joosef tumsi heidät
Mos 42.7	

Formellt subjekt

På skandinaviska språk måste en sats alltid ha ett subjekt. Om det inte finns någon agent, måste pronomenet *det* vara ett formellt subjekt på norska: **Det var natt. Det snødde** – på samiska: **Lei idja. Borggai**. Ett sådant formellt subjekt översätts ofta i *Bibal* 1895 med pronomen *dat*:

Bibal 1895	Biibbal 2019
Buoreb dat lifči sudnji	Buoret livččii dan olbmui
Det ville være bedre for ham	Parempi olisi hänelle
Luk 17.1	

Artiklar (på norska)

Samiskan har, precis som finskan, inga obestämda och bestämda artiklar som norskan och svenskan. Därför kan artiklar inte översättas till samiska i vanlig mening. *Bibal* 1895

13 Raamattu 1992.

14 Bibel 2000.

15 Sammallahti 1989, 525–526.

16 Åarjelsaemien bijpelteksth 2018.

17 Nielsen 1979.

18 Nickel & Sammallahti 2011.

19 Bibelen 2011.

20 Bibelen 1930.

har dock ofta en ord-för-ord-översättning med räkneordet *okta* 'en' som en översättning' av en obestämd artikel (*en, et* eller *ei*). I *Biibbal* 2019 undviks sådant inflytande från norskan:

Bibal 1895	Biibbal 2019
Okta olmuš læ ovta vuoinjanasa lagaš, su bæivek læk, nuftgo suoivan	Olmmoš lea dego hieibma, su beaivvit jávkjet nugo suoivvan
Mennesket ligner et pust, våre dager er som en flyktende skygge	Ihminen on kuin tuulenhenkäys, hänen päivänsä katoavat kuin varjo
Psalt 144.4	

I vissa fall används obestämd pronomen *muh-tun* 'någon' för att återge betydelsen av obestämd artikel i *Biibbal* 2019:

Bibal 1895	Biibbal 2019
ja okta olmai faggadalai suina, dassači go iđedis guovso bajani	Doppe muhtin olmmái faggadalai suinna dassázií go iđedisguovssu badjánii
Og en mann kjempet med ham helt til det grydde av dag	Siellä muuan mies paini hänen kanssaan aamunsarastukseen saakka
1 Mos 32.24	

Bibal 1895	Biibbal 2019
De læi okta duobmar muhtun gavppugest	Muhtun gávpogis lei duopmár
Der var en dommer i en by	Eräässä kaupungissa oli tuomari
Luk 18.2	

Ibland kan det vara svårt att veta om *okta* är avsedd som en artikel eller som ett räkneord, som i detta exempel:

Bibal 1895	Biibbal 2019
ja mon aigom čuožaldattet ovta baimana sin bagjeli, – – namalassi mu balvalægjam David	Mun bijan sin geahččin ovtta báimmana, bálvalleadján Davida

Jeg vil sette én gjeter over dem, og han skal gjete dem, min tjener David	Minä panen yhden paimenen heitä kaitsemaan, palvelijani Daavidin
Hesek 34.23	

Skillnaden mellan artikel och räkneord kan vara viktig. Om man förstår att *ovtta* här är ett räkneord, förstår man att det handlar om att skapa en politisk enhet och att bara en kommer att vara ledare från och med nu.

Det demonstrativa pronomenet *dat* används i *Bibal* 1895 för att översätta *den, det*, framför substantiv:

Bibal 1895	Biibbal 2019
Mon læm dat buorre baiman; dat buorre baiman bigja su hægas savcaides oudast	Mun lean buorre báimman. Buorre báimman addá heakkas sávzzaid ovddas
Jeg er den gode gjeteren. Den gode gjeteren gir livet sitt for sauene	Minä olen hyvä paimen, oikea paimen, joka panee henkensä alttiiksi lampaiden puolesta
Joh 10.11	

Bibal 1895	Biibbal 2019
dam njællje nube logad bæive manost	dan mánu njealljenup-pelogát beaivvi
den fjortende dagen i måneden	kuun neljäntoista päivän iltana Jerikon tasangolla
Jos 5.10	

Bibal 1895	Biibbal 2019
Gæça, dat Ibmel labbes, gutte guodda mailme suddo	Gehččet: Ipmila Láppis gii váldá eret máilmmi suttu
Se der Guds lam, som bærer verdens synd	Katsokaa: Jumalan Karitsa, joka ottaa pois maailman synnin
Joh 1.29	

I bibelöversättningen till danska 1917/1931 stod det: *Se det Guds Lam, som bærer Verdens Synd!* Lars Hætta har tydligt översatt ord för

ord från en text som var mycket lik den danska texten.

Pronomen *dat* används ofta också med perfekt particip-former som används som substantiv, vilket gör ett mycket osamiskt intryck. I *Biibbal* 2019 har sådana översättningar ersatts med mer samiska uttrycksätt utan pronomet *dat*:

Bibal 1895	Biibbal 2019
ja son riegadatti su barnes, dam vuostas-riegadam	ja son riegádáh-tii bartnis, vuostašriegádeaddji
og hun fødte sin sønn, den førstefødte	ja hän synnytti pojan, esikoisensa
Luk 2.7	

Detta uttrycksätt används också med perfekt particip-former i passiv som *dat bestojuvvomat* som översättning av norskans *de frelste* som upprepas i *Sálbmagirji* i den transkriberade versionen.²¹ Detta illustrerar hur inflytandet från norska fortsätter i nya publikationer av äldre texter. Man förstår hur mycket extra arbete det skulle ha varit att korrigera sådana formuleringar i psalmer och sånger.

Den bestämda artikeln på norska används ibland på ett sätt som inte går att uttrycka noggrant på samiska i uttryck som *den fremmede*, vilket inkluderar alla som är utlänningar även om formen är singular. Men det blir ännu mer oklart med översättningen som *dam vierrasa*, för efter en sådan konstruktion på samiska förväntas en förklarande relativsats:

Bibal 1895	Biibbal 2019
di galggabetet damditi rakestit dam vierrasa	Maiddái dii galgabehtet ráhkistit vierrása ,
Derfor skal også I elske den fremmede (1930)	Samoin tulee myös teidän rakastaa muu-kalaista
5 Mos 10.19	

Verb

Modus

Bruket av modusformerna konditionalis och potentialis är begränsat i *Biibbal* 2019 så att till exempel indikativ används där *Bibal* 1895 har konditionalis:

Bibal 1895	Biibbal 2019
Jos muttom olbmust lifče čuohte savca, ja okta dain čagjadaddaši, igo son dalle guođe dam ovce logad lokkai varidi ja vuolge ja oca dam, mi læi čagjadaddam	Jos muhtumis leat čuođi sávzza ja okta dain čádjida, de almma son dalle guođđá dan ovccilogiovccii várrái ja vuolgá ohcat dan mii lea čádjidan
Dersom en mann har hundre sauer og én av dem går seg vill, lar han ikke da de nittini være igjen i fjellet og går og leter etter den som er kommet på aveier	Jos jollakin ihmisellä on sata lammasta ja yksi niistä eksyy, eikä hän jätä niitä yhdeksääkymmentä yhdeksää vuorille ja mene etsimään eksynyttä
Matt 18.12	

På samiska kan man mycket väl använda konditionalis här som i *Bibal* 1895. Förmodligen har de norska och finska översättningarna påverkat valet av modus i *Biibbal* 2019.

Modala verb

Verbet *galgat* 'skola' utelämnas ibland i *Biibbal* 2019:

Bibal 1895	Biibbal 2019
gutte osko mu ala, i son galga goassege goikkat	gii osku munnje, dat ii goassege goikka
den som tror på meg, skal aldri tørste	joka uskoo minuun, se ei koskaan janoa
Joh 6.35	

21 *Sálbmagirji* 1993, 114.

Användningen av indikativ presens utan hjälpverb är tydligt inspirerad av den finska översättningen eftersom presens också i samiskan kan ha futuristisk betydelse ”kommer inte att törsta”, men översättningen kan här också tolkas som en konstaterande av att de troende aldrig är törstiga och är därför inte exakt.

I budorden är *galgat* ersatt av verbet *oažžut* 'få':

Bibal 1895	Biibbal 2019
Ik don galga goddet	Don it oaččo goddit
Du skal ikke slå i hjel	Älä tapa
2 Mos 20.13	

Men i budorden är verbet *galgat* 'skall' så väl inarbetat att det verkar onödigt att använda *oažžut* 'få' istället.

Både nordsamiskan och finskan har fler modala verb än norskan. I *Bibal* 1895 är verbet *kunne* i norskan oftast översatt med verbet *máhttit*, vilket på samiska brukar uttrycka att subjektpersonen har en viss kunskap, medan verbet på norska har en vid betydelse. I *Biibbal* 2019 används verb med mer exakta betydelser:

Bibal 1895	Biibbal 2019
Jesus i mattam šatan albmoset mannat gudege gavpug sisa	Jesus ii sáhttán šat boahit albmosit mange gávpogii
(Derfor) kunne Jesus ikke lenger vise seg i noen by	ettee Jeesus enää voinut julkisesti mennä yhteenkään kaupunkiin
Mark 1.45	

Bibal 1895	Biibbal 2019
mon rokkadallim du mattajegjid su olgus agjet, ja æi si mattam	Mun sihten du máht-tájeddjiiid ádjit dan olggos, muhto eai sii veadján dahkat dan
Jeg ba disiplene dine drive den ut, men de var ikke i stand til det	Pyysin opetuslapsiasi karkottamaan sen, mutta eivät he pystyneet
Luk 9.40	

Översättningarna i *Biibbal* 2019 är i allmänhet mycket bättre än i *Bibal* 1895, med varierad användning av modala verb som exemplet med *veadjit* illustrerar, vilket betyder 'orka, förmå, kunna', som klart är den bästa översättningen här.

Verb + adverb

Norskan har många konstruktioner med verb + adverb. En av dem är 'fråga efter (någon, något)'. Ofta översätts adverbet helt i onödan i *Bibal* 1895. Här är en av de mest ordagranna översättningarna i *Bibal* 1895, som knappt har varit förstäligen för samisktalande läsare:

de si jerre su manñai ja jorgidegje ja occe lbmela	de sii ohcaledje su, jorgaledje ja ohce lpmila
da spurte de efter ham og vendte om og søkte Gud (1930)	he alkoivat kysyä hänen mieltään, he kääntyivät ja etsivät Jumalaa
Psalt 78.34	

Reflexiva verb

Vissa verb måste på norska stå tillsammans med ett reflexivt pronomen, som till exempel i *skynde seg* och *glede seg* för att uttrycka den reflexiva betydelsen. På samiska uttrycks den reflexiva betydelsen oftast med ett avledningssuffix, till exempel *bassat* 'tvätta' <-> *basadit* 'tvätta sig'. Det reflexiva pronomenet är ofta översatt ord för ord i *Bibal* 1895, men inte i *Biibbal* 2019:

Bibal 1895	Biibbal 2019
de son gobmerdi ječas ja luoittadi vuolas su muođoides ala	Bileam luoitáđii eatnamii mudolassii su ovdii.
da bøide han sig og falt ned på sitt ansikt (1930)	Bileam polvistui ja lankesi kasvoilleen maahan
4 Mos 22.31	

Översättningen av *Hevne seg på* är ett annat exempel på ord-för-ord-översättning i *Bibal* 1895:

vai Judalažak lifče raka- duvvum dam bæivvai mavsatet ječaideaset sin vašalažaidæsek ala	vai juvddálaččat besse ráhkkanit mávssahit vašálaččaidasaset
så jødene kunne være forberedt på denne da- gen og hevne seg over fiendene sine	jotta juutalaiset voisivat valmistautua kosta- maan sinä päivänä vihollisilleen
Ester 8.13	

Passiv

Passiv efter norskt mønster

På norska utformas en passiv konstruktion med verbet *bli* som hjälpverb och med perfekt particip-formen av huvud verbet, medan passiv i samiskan bildas med avledningsändelser. Passiva satser är ofta översatta i *Bibal* 1895 efter norskt mönster med verbet *šaddat* 'bli' + passivformen av verbet i infinitiv:

Bibal 1895	Biibbal 2019
Mutto dak bæivek bottek, go irgge šadda valddujuvvut sin lutte erit	Muhto boahťá áigi go irgi váldojuvvo sin luhtte eret
Men det skal komme en tid da brudgommen blir tatt fra dem	Vielä tulee sekin aika, jolloin sulhanen on poissa
Mark 2.20	

Bibal 1895	Biibbal 2019
si šaddek gullujuvvut , go si adnek ollo sanid	sin rohkadusat gullo- juvvojit sin sátnevalji dihte
de blir bønnhørt ved å bruke mange ord	tulevansa kuulluiksi , kun vain latelevat sanoja
Matt 6.7	

Även detta är en absolut nödvändig korrigerings av översättningen från *Bibal* 1895. I sydsamiska texter finns passivsätser som bildats helt och hållet efter norskt mönster med perfekt particip i aktiv form som *klaash leah öovre veelkes måaladamme* som översättning av 'fönstren är målade helt vita'.

Agent i passiva satser

I passiva konstruktioner med avledningsändelsen - *juvvot* har nordsamiskan antagligen aldrig haft en agent som i meningar av typen *Världen är skapad av Gud*. Agent kan uttryckas i passiva meningar på samiska med substantiv i illativ eller genitiv som i *Borahallen beatnagii* 'Jag blev biten av hunden' och *Dát lea eatni goarrun gákti* 'Detta är en kofta sydd av mor'. I *Bibal* 1895 är passiva konstruktioner med ändelsen -*juvvot* väldigt talrika och agenter vanligtvis översatt med ett substantiv i lokativ som översättning av norskans av + substativ. I *Biibbal* 2019 översätts meningarna med verb i aktiv form på samma sätt som på finska:

Bibal 1895	Biibbal 2019
Ja si gastašuvvujugje sust Jordanest	ja Johannes gásttašii sin Jordaneanus
og ble døpt av ham i Jordanelven	ja Johannes kastoi heidät Jordanissa
Matt 3.6	

Jag kan själv minnas att den här meningen var mycket svår att förstå varje gång jag som barn hörde den läsas från *Bibal* 1895:

Bibal 1895	Biibbal 2019
De dolvvujuvvui Jesus Vuoijast mæccai bar- galagast gæččaluvvut	De Vuoigna doalvvui Jesusa meahccái, vai beargalat geahččalivččii su
Jesus ble så av Ånden ført ut i ødemarken for å bli fristet av djevelen	Sitten Henki vei Jeesuksen autiomaahan Paholaisen kiusatta- vaksi
Matt 4.1	

Även attributkonstruktioner i *Bibal* 1895 som består av lokativ+perfekt particip är resultat av ord för ord- översättning från norska:

Bibal 1895	Biibbal 2019
<i>duođaštet, atte son læ</i> Ibmelest asatuvvum elli ja jabmi duobmar	duođaštit ahte son lea dat gean Ipmil lea bidjan ealli olbmuid ja jábmiid duopmárin
han er den som av Gud er bestemt til å være dommer over levende og døde	hänet Jumala on asettanut elävien ja kuolleiden tuomariksi
Apost 10.42	

Här kunde man i *Bibal* 1895 ha använt konstruktionen *Ipmila ásahan elliid ja jábmiid duopmár*, men översättningen med en aktiv sats som i *Biibbal* 2019, är bäst.

Pronomen

Onödiga pronomen

Eftersom samiskan har personändelser, är det inte alltid nödvändigt att använda pronomen för att ange subjektet:

Ja go soai æba gávdnam su , de macaiga soai Jerusalami ja ocaiga su	Go soai eaba gávdnan su , de soai máhcaiga Jerusalemií ohcat su doppe.
Da de ikke fant ham , vendte de tilbake til Jerusalem for å lete etter ham der	Kun he eivát löytäneet hántä , he palasivat Jerusalemiin jatkaen etsintäänsä
Luk 2.45	

Inte heller objektet behöver specificeras. Också detta är en bra översättning till nordsamiska: *Go soai eaba gávdnan su, de máhcaiga Jerusalemií ohcat doppe*. Och om sammanhanget är klart nog, kan alla pronomen utelämnas: *Go eaba gávdnan, de máhcaiga Jerusalemií ohcat doppe*.

Personligt pronomen i genitiv och/eller possessivt suffix

Efter ett personligt pronomen i genitiv skall substantivet som följer efter pronomenet vanligtvis ha ett possessivt suffix i finskan: *minun kirjani* 'min bok', *hänen laukkunsa* 'hans

väska'.²² Lars Hætta verkar ha fäst sig så starkt vid denna konstruktion att han har följt den ganska noggrant genom hela bibelöversättningen, som i bönen *Vår Fader*:

Bibal 1895	Biibbal 2019
adde migjidi odna bæi- ve min juokkebæivalaš laibbamek	Atte midjiide odne min beaivválaš láibbi
Gi oss i dag vårt daglige brød	anna meille tänä päivä- nä meidän jokapäiväi- nen leipämme
Matt 6.11	

I *Biibbal* 2019 står substantiv+suffix utan pronomen i genitiv först, vilket är det vanliga på nordsamiska:

Bibal 1895	Biibbal 2019
epet di dalle oazo balka din ačestædek	Dasgo ehpet dii dalle oáččo bálkká Áhčisteattet
Da får dere ingen lønn hos deres Far	muutoin ette saa palkkaa Isältänne
Matt 6.11	

Possessiva suffix i substantiv förekommer nästan inte längre i vardagsspråket och inte alls tillsammans med personliga pronomen i genitiv som attribut. I högtidlig stil och poesi kan fortfarande ändå possessiva suffix användas som ett stilistiskt verktyg som i *Gača, mu rakkasam* 'Skynda, min vän'.²³ I *Biibbal* 2019 översätts detta med *Doama, mu ráhkis*. Det är inte fel, men *Doama, ráhkká-san* är nog användbart även i dagens språk.

Reflexiva pronomen

Vanligtvis skall ett pronomen som hänvisar till samma person som subjektet ha en reflexiv form: *Mun gávdnen iežan girjji* 'Jag hittade min (egen) bok'. Denna regel följs knappt alls i *Bibal* 1895 och orsaken är igen en ord för ord-översättning från norska. I *Biibbal* 2019 följs regeln konsekvent:

Bibal 1895	Biibbal 2019
vai mon bæsam mannat mu baikkasam ja mu ædnamasam	vai mun beasan mannat iežan báikái ja iežan eatnamii.
La meg fá reise hjem til mitt eget land	Salli minun lähteä kotiin, omaan maahani
1 Mos 30.25	

Postposition eller kasus

Vad som på samiska uttrycks med kasusformer, uttrycks med prepositioner på norska. I *Bibal* 1895 översätts det norska uttrycksättet ofta ord för ord med postpositioner som *gavpug sisa* 'in i staden' medan *Biibbal* 2019 har kasusformer som *gávpogii* 'till staden' som översättning. Det finns många sådana exempel i *Bibal* 1895:

Bibal 1895	Biibbal 2019
Manne judašepet di nuft bahaid din vaimoidædek siste	Manne dis leat váimus nie bahás jurdagat
Hvorfor går dere med onde tanker i hjertet	Miksi teillä on pahoja ajatuksia sydämessäanne
Matt 9.5	

Vissa verb (och adjektiv) kräver att bestämmningen har en specifik kasusform. Verbet *jáhkkit* 'att tro' kräver illativ: *Mun jáhkán dutnje* 'Jag tror på dig'. Även verbet *oskut* 'tro' kan som bestämmning ha ett substantiv i illativform. Men konstruktionen i *Bibal* 1895 följer vanligtvis norskan och använder en postposition där norskan har en preposition efter verbet:

Bibal 1895	Biibbal 2019
Juokkehaš, gutte oaidna Barne ja osko su ala , galgga oažžot agalaš ællima	juohkehaš gii oaidná Bártni ja osku sutnje , oažžu agalaš eallima
hver den som ser Søn- nen og tror på ham , skal ha evig liv	jokaisella, joka näkee Pojan ja uskoo häneen , on iankaikkinen elämä
Joh 6.40	

Verbet *oskut* är i *Bibal* 1895 också konstruerat med illativ för att få fram betydelsen 'tro någon'. *Biibbal* 2019 löser detta genom att använda en översättning med 'tro på Herrens löfte' som i den finska översättningen från 1992:

Bibal 1895	Biibbal 2019
Abraham oskkui Hærrai , ja dat lohkkuojuvvui sutnje vanhurskki-svuohtan	Abram oskkui Heerrá lohpadussii , ja Heerrá anii su vanhurskkisin
Abram trodde Herren , og det ble regnet ham til rettferdighet	Abram uskoi Herran lupaukseen , ja Herra katsoi hänet vanhurskaaksi
1. Mos 15.6	

Både *Bibal* 1895 och *Biibbal* 2019 skiljer mellan 'tro på någon' och 'tro någon'. I den finska bibelöversättningen från 1938 uttrycktes båda betydelserna med illativ, men i den senaste översättningen av Nya testamentet används partitiv för att uttrycka 'tro någon': *Abraham uskoi Jumalaa* 'Abraham trodde Gud'.²⁴

Ibland används också i *Biibbal* 2019 *oskut* med illativ för att uttrycka 'tro på någon', troligen för att undvika att använda postposition:

gutte osko mu ala , i son galga goassege goikkat	gii osku munnje , dat ii goassege goikka
den som tror på meg , skal aldri tørste	joka uskoo minuun, se ei koskaan janoa
Joh 6.35	

Konrad Nielsen anger i sin stora ordbok *oskut Ipmila ala* 'tro på Gud' som vanligt språkbruk.²⁵ Att ändra detta är inte utan problem. Uttrycket

22 Ikola 1971, 80.

23 *Bibal* 1895, Hög 8.14.

24 UT2020.

25 Nilsen 1979, 207.

oskut Ipmila ala har i nordsamiskan fått betydelsen 'tro på Gud' och används också för att uttrycka 'tro på Jesus Kristus' och 'tro på den heliga Anden', vilket uttrycks i trosartiklarna. Detta är kanske det tydligaste exemplet på hur *Bibal* 1895 har bildat en språklig norm som inte lätt kan ignoreras, just för att postpositions-konstruktionen ger möjlighet att skilja mellan två betydelser. Användningen av postpositioner och prepositioner har i allmänhet bidragit till en nyansering av samiskan.²⁶ I den senaste översättningen av Nya testamentet till finska (UT2020) väljs ett annat verb (*luottaa* 'lita på, sätta sin lit till') för att få fram betydelsen 'tro på' i Johannes 6.35: *Se, joka luottaa minuun, ei ole koskaan janoinen*, 'Den som litar på mig är aldrig törstig'²⁷.

Essiv

Essiv kan i samiskan uttrycka bland annat en egenskap eller roll som någon eller något har eller får. I översättningar till norska används ofta ordet *som* för att uttrycka sådana betydelser. I *Bibal* 1895 översätts norskans *som* ibland som *nuftgo* 'så som' eller *dego* 'lik':

Bibal 1895	Biibbal 2019
de galgga son buktet nuftgo su oaffares ovtta bokka	de son galgá buktit oaffarattáldahkan bohká <i>mii lea almmá vigi haga</i>
Da skal han komme med en feilfri geitebukk som offergave	hän tuokoon, kun huomaa rikkoneensa, virheettömän vuohipukin uhrilahjaksi
3 Mos 4.28	

Översättningen med *nuftgo* är inte korrekt eftersom den uttrycker likhet, inte roll eller egenskap.

Här verkar det oklart om det handlar om att 'bli änka' eller 'bli som en änka', men *dego* + *essiv* är i alla fall inte god samiska:

Bibal 1895	Biibbal 2019
son læ šaddam dego læskan	Álbmogiid njunuš lea šaddan leaskan
Hun er blitt enke	Kansojen valtiatar on kuin leski
Klag 1.1	

Men *essiv* används också korrekt i *Bibal* 1895:

Bibal 1895	Biibbal 2019
Ja okta bokka galgga oaffaraššujuvvut suddu oaffarin	Dii galgabehtet maiddái oaffaruššat bohká sud-dooaffarin Hearrái
En geitebukk skal dere også ofre som syndoffer til Herren	Teidän tulee myös uh-rata pukki syntiuhriksi Herralle
4 Mos 28.15	

Efterställda attribut

På norska och svenska står ett attribut i form av preposition + substantiv efter huvordet i nominella fraser som *den första dagen i månaden*. På samiska som på finska kan attributet lätt uppfattas som ett adverbial till predikatet istället för som attribut. Satsen *Dál bođii báhppa Deanus* betyder normalt 'Nu kom prästen från Tana'. Ord för ord-översättningar från norska (ock svenska) blir ofta tvetydiga eftersom konstruktioner som *prästen i Tana, mannen på gården* är vanliga på norska. Därför rekommenderar vi idag att man använder en konstruktion med genitiv + substantiv i sådana fall, dvs. *Dál bođii Deanu báhppa*. Den stora handboken om finsk språkvård redigerad av Osmo Ikola rekommenderar att man undviker efterställda attribut enligt det svenska mönstret som i *Saisinko sovittaa noita housuja tuolla ikkunassa?* 'Skulle jag kunna prova byxorna i fönstret där?' för att göra det tydligt att kunden som frågar, vill prova byxorna som visas i fönstret och inte att han kommer att stå i fönstret och prova byxorna.²⁸ I *Biibbal* 2019 ändras sådana

efterställda attribut regelbundet till attribut i genitiv på samma sätt som i finskan:

Dastgo vuostas bæive vuostas manost algi son bajasmannat Babelest, ja vuostas bæive vidad manost bodi son Jerusalemi	Son lei mearridan vuolgit Babylonis vuosttaš mánu vuosttaš beaivvi, ja vidát mánu vuosttaš beaivvi son joavddai Jerusalemi
På den første dagen i den første måneden begynte reisen fra Babel, og på den første dagen i den femte måneden kom han til Jerusalem	Esra oli määrännyt lähdön Babyloniaasta ensimmäisen kuun ensimmäiseksi päiväksi, ja viidennen kuun ensimmäisenä päivänä hän saapui Jerusalemiin
Esra 7.9	

Onödiga adverb

Till samiska kan man ofta översätta innebörden av norskans verb+adverb med ett verb. I översättningen i *Bibal* 1895 översätts adverbet från norskan i sådana uttryck ofta i onödan.

Till exempel är betydelsen av *bajás* 'upp' redan inkluderad i betydelsen av *lihkkat* 'stå upp':

Bibal 1895	Biibbal 2019
bajas likkat nakkarin	lihkkat nahkáriin
vákne opp av søvnen	herätä unesta
Rom 13.11	

I den här satsen är *mañest* 'efter' onödig eftersom verbet *čuovvut* betyder 'följa efter' och det är inte viktigt att specificera att man skall följa **efter** Jesus:

Bibal 1895	Biibbal 2019
ja gutte i valde su ruosas ja čuovo mu mañest	Gii ii váldde iežas ruossa ja čuovo mu
den som ikke tar sitt kors opp og følger etter meg (1930)	Joka ei ota ristiään ja seuraa minua
Matt 10.38	

Översättarna av *Biibbal* 2019 har i sådana fall, som här, hittat en bättre översättning som liknar översättningen till finska.

EN KORT JÄMFÖRELSE

I mötet med norska (och danska) har översättarna av *Bibal* 1895 mött många av de samma utmaningar som översättarna av de första bibeltexterna från svenska till finska. Några exempel från Agricolas översättning av Nya testamentet från 1548²⁹ illustrerar detta tillsammans med motsvarande svenska översättningar i Bibeln 2000:

- obestämd artikel: *yhden fatin päälä* på ett fat (Mark 6.25), *tuli hänen tygens yksi spitaalinen* **En** spetälsk kom till honom (Mark 1.40)
- bestämd artikel: *se käsi handen* (Mark 3.5), *Ei tarvitse ne terveet lääkäritä, mutta ne sairahat* Det är inte de friska som behöver läkare, utan de sjuka (Mark 2.17)
- användning av postposition: *se pannaan kynttelijalغان pääle* Den sätts **på** hållaren, Lampunjalkaanhan se pannaan (Mark 4.21)
- sammansatta verb: *ulgosajoi perkeleet drev ut demonerna* (Mark 1.39), *poiskävi Jeesus yhteen erinäiseen sijaan* (Jesus) **gick bort** till en enslig plats (Mark 1.35)
- ordföljd: *Ja koska he löysit hänen, sanoit he hänelle* när de hade funnit honom **sade de** (Mark 1.38)

26 Bartens 1978.

27 *Bibel 2000*.

28 Ikola 1971, 194.

29 Agricola 1548.

NÅGRA SLUTSATSER

Bibal 1895 har varit enormt berikande för det nordsamiska språket, så att vi förhållandevis lätt har kunnat ta i bruk nordsamiska i skolutbildning, kommunfullmäktige, rättssalar, offentliga handlingar, media och även i vetenskapligt arbete på doktorandnivå.

De allra flesta nya ord i 1895-översättningen har också blivit en naturlig del av det nordsamiska vardagsspråket. Och *Bibal* 1895 är fortfarande ett viktigt språkdokument som grund för utvecklingen av det nordsamiska språket eftersom den dessutom beskriver så många aspekter av livet och samhället. Bibelöversättningar har som känt haft och har en sådan roll för många andra språk.

Men *Bibal* 1895 har också bidragit starkt till att norvagismer har etablerats som språkvanor genom att texterna har citerats i kyrkan och vid sammankomster (*lohkamat* 'husandakter'). Dessutom har andra religiösa texter (psalmböcker, postillor) och den religiösa tidningen *Nuorttanaste*³⁰ följt språkmönstren i *Bibal* 1895. På samma sätt som för Lars Hætta, är det svårt för en vanlig läsare och lyssnare att skilja mellan vad som är rätt tro och vad som är rätt språk. Icke desto mindre har *Bibal* 1895 allt som allt varit en viktig källa för utvecklingen av användningen av nordsamiska i både vardagen och i officiellt bruk. Jag har också deltagit i arbetet med översättning till sydsamiska av utvalda delar av Bibeln och har insett hur mycket svårare det är att översätta till sydsamiska, som inte har sådana språkdokument som *Bibal* 1895, jämfört med att översätta till nordsamiska.

För minoritetsspråkiga gäller majoritetsspråket ofta som "korrekt" och "naturligt". Som nämnts ovan instruerades Lars Hætta att översätta så exakt som möjligt från norska. På hans tid fanns det inga bra förebilder för översättare. Det är därför inte förvånande att språket i *Bibal*

1895 kännetecknas av norska språkmönster och ord-för-ord-översättningar. Samma typ av norvagismer förekommer i många äldre översättningar från norska och kan förekomma även idag.

Nordsamisk stavning idag har en ganska fast norm efter att den nordiska samekonferensen 1978 antog en ny stavningsnorm för nordsamiska. Men även om nordsamiska har använts längst och bredast som skriftspråk av de samiska språken, har skriftspråket fortfarande inte enhetliga detaljerade normer när det gäller ordbetydelser, meningskonstruktioner och stilverktyg. Uppfattningen om vad som är "naturligt och flytande modernt samiskt språk" kan därför variera.

Enligt min mening är de valda exemplen representativa för de förbättringar som gjorts i *Biibbal* 2019 i förhållande till *Bibal* 1895. Resultatet uppfyller således ganska väl det mål som sattes för översättningsprojektet, nämligen att översättningen ska ha använda ett naturligt och flytande modernt samiskt språk. Denna jämförelse av den nordsamiska bibelöversättningen från 1895 med bibelöversättningen från 2019 visar att de många influenserna från norskan har korrigerats i översättningen från 2019 på ett bra sätt. Språket i *Biibbal* 2019 bygger på de bästa språkliga traditionerna från *Bibal* 1895. Texten är också unik eftersom den är mycket grundligt genomarbetad och för att den skapades i ett samarbete mellan samisktalande från alla tre nordiska länder. Mycket få, om någon annan text på nordsamiska, har en liknande historia. Naturligtvis är det alltid möjligt att peka på detaljer i översättningen som kunde ha gjorts annorlunda och kanske bättre, men i allmänhet bygger *Biibbal* 2019 på sunda bedömningar av vad som är ett gott språk. Hitills har det heller inte kommit någon allvarlig kritik mot språkanvändningen i *Biibbal* 2019. Tvärtom har användare, särskilt på den finska

sidan av gränsen, uttryckt belåtenhet med den nya översättningen.

Dialektvariationen är betydande i nordsamiskan från Čohkiras (Jukkasjärvi) i väster till Unjárga (Nesseby) i öster. Dessutom finns det inflytande från majoritetsspråken som fortsätter att skapa skillnader i vardagligt tal som varken skolutbildning eller samiska media mäktar motverka. Detta har säkerligen varit en stor utmaning för översättarna. Men de har löst uppgifterna på ett bra sätt. *Biibbal* 2019 är språkligt sett en mycket bättre översättning än *Bibal* 1895. Exempelen som jag har citerat här, visar tydligt att språket i *Bibal* 1895 var mycket starkt påverkat av norska (ock danska). Exempelen på detta kan mångfaldigas. Meningsstrukturerna i *Biibbal* 2019 är mycket mer i linje med det nordsamiska språkets egen satsbyggnad, varav mycket är gemensamt med andra samiska språk. Meningsstrukturena har också blivit mer lik strukturerna i finskan. Detta beror på att den nordsamiska satsbyggnaden har stora likheter med satsbyggnaden i finskan. Mycket av denna likhet har forntida rötter. Samiskan och finskan har ju utvecklats från ett gemensamt urspråk.

Samarbetet i översättningsarbetet med lingvister och teologer från Norge, Finland och Sverige har varit mycket värdefullt och har uppenbarligen inneburit att översättningen har blivit mer i linje med samiska meningsstrukturer och uttryckssätt och därmed lättare att förstå. Språket i *Biibbal* 2019 är helt klart mer självständigt i förhållande till norska, och därmed också i förhållande till svenska, än språket i *Bibal* 1895. Detta är ingen självklarhet. Det är svårare för samisktalande idag att motstå majoritetsspråkens inflytande än för hundra år sedan. Finskan har också ett starkt inflytande på nordsamiskan, men eftersom mycket redan är likt i nordsamiskan och finskan, har detta inflytande inte lika tydliga konsekvenser som påverkan från norskan och svenskan.

Biibbal 2019 är nu grunddokumentet för alla som vill läsa Guds ord på nordsamiska i kyrkan, i församlingar, i skolan, i institutioner och i hemmet. Det utgör också en viktig grund för användning och utveckling av nordsamiska både muntligt och skriftligt i framtiden. Det finns goda skäl att uttrycka stor tacksamhet till alla som har deltagit i det praktiska arbetet med översättningen och till bibelsällskapet i Norge (Det Norske Bibelselskap) som i samarbete med systerorganisationerna i Finland (Finska Bibelsällskapet) och Sverige (Svenska Bibelsällskapet) har organiserat arbetet med den nyaste bibelöversättningen till nordsamiska. Men bibelöversättningar till samiska måste självfallet ständigt förnyas på samma sätt som bibelöversättningar till andra språk.

Dr. philos. Ole Henrik Magga (ole.henrik.magga@gmail.com) är professor emeritus vid Sámi allaskuvla/Samisk høgskole i Guovdageaidnu/Kautokeino Norge. Han har arbetat bland annat med samisk syntax och med de samiska språkens ortografier. Han har också varit engagerad i arbetet med urfolkens rättigheter både nationellt och internationellt.

30 Religiös tidskrift på nordsamiska som utkommer sedan 1898 i Norge.

LITTERATUR

- Agricola, Mikael (1548). *Se Wsi Testamenti*. <https://raamattu.fi/kaannokset/AGUT> (läst 15.3.2021).
- Bartens, Raija (1978). *Synteettiset ja analyttiset rakenteet lapin paikanilmauksissa*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 166. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Bibal (1895/1975). *Bibal daihe Basse Čala mi sistes do-alla Boares ja Ođđa Testamenta kononalaš girjid*. Oslo: Det Norske Bibelselskaps Forlag.
- Bibel 2000 (2000). <https://raamattu.fi/kaannokset/B2000> (läst 30.10.2020).
- Bibelen (1930). <https://bibel.no/nettbibelen?slang=-bokmal30> (läst 20.9.2020).
- Bibelen (2011). <https://bibel.no/Nettbibelen?slang=-bokmal11>-(läst 20.9.2020).
- Biibbal (2019). <https://bibel.no/nettbibelen?slang=nordsamisk> (läst 15.9.2020).
- Ikola, Osmo, red, (1971). *Nykysuomen käsikirja*. Helsinki: Weilin+Göös.
- Korhonen, Mikko (1981). *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kjølaas, Per Oskar (1995). *Bibelen på samisk: En bok om samisk bibeloversettelse*. Oslo: Det Norske Bibelselskap.
- Nickel, Klaus P. & Pekka Sammallahti (2011). *Nordsamisk grammatikk*. Karasjok: Davvi Girji.
- Nielsen, Konrad (1979). *Lappisk (samisk) ordbok*. Vol. III. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nielsen, Konrad (1979). *Lærebok i lappisk (samisk)*. Oslo: Universitetsforlaget; Karasjo: Davvi Girji.
- Raamattu (1992). Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Suomen Piipiaseura.
- Sammallahti, Pekka (1998). *The Saami Languages: An Introduction*. Kárášjohka/Karasjok: Davvi Girji.
- Samiska. <https://sv.wikipedia.org/wiki/Samiska> (läst 15.3.2021).
- Sálbmagirji (1993). Jyväskylä: Kustannus-Osakeyhtiö Kotimaa.
- UT2020 = *Uusi testamentti 2020* (2020). <https://raamattu.fi/kaannokset/UT2020> (läst 14.3.2021).
- Åarjelsaemien bijpelteksth (2018). *Teksth Båeries testamenteste jìh Orre testamenteste*. Nöörjen Bijpelesiebrie/Det Norske Bibelselskap. Oslo: Verbum.